

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ТЕЛЬПІС МИКИТА ВІКТОРОВИЧ

УДК 343

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗНАРЯДЬ ТА ЗАСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ**

12.00.08 «Кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент **Орловський Руслан Семенович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального права № 1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Карчевський Микола Віталійович**, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, т. в. о. ректора;

кандидат юридичних наук, доцент **Левченко Юрій Олександрович**, Національна академія внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Захист відбудеться «17» грудня 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А.

Автореферат розіслано «15» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Питання знярядь та засобів вчинення злочину як ознак об'єктивної сторони складу злочину є малодослідженими в науці кримінального права. На сьогодні в Україні відсутні спеціальні, комплексні дослідження, присвячені зняряддям та засобам вчинення злочину.

Зазвичай в науковій літературі увага зняряддям та засобам вчинення злочину приділяється лише при розгляді питань об'єктивної сторони складу злочину, або при характеристиці конкретних складів злочину, в яких зняряддя або засоби передбачені як обов'язкові або кваліфікуючі ознаки.

Водночас законодавець надає зняряддям та засобам вчинення злочину істотного значення, використовуючи їх в нормах Загальної та Особливої частин КК України.

Вивчення судової практики свідчить, що вчинення злочинів з використанням знярядь та засобів явище досить поширене. Так, за результатами вибіркового дослідження даних, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень приблизно 27 % розбоїв вчиняється з використанням зброї або інших предметів, які використовуються як зняряддя вчинення злочину. Більше 30 % хуліганства також вчиняються з використанням зброї чи інших знярядь.

Різноманітні зняряддя та засоби використовувались злочинцями для досягнення злочинного результату на всіх етапах розвитку суспільства. Рівню розвитку людської цивілізації відповідав і рівень розвитку злочинності, зокрема, з використанням різних знярядь та засобів вчинення злочину. З розвитком науки і техніки з'явилися нові зняряддя та засоби вчинення злочину, які становлять більш істотну небезпеку у порівнянні з традиційними зняряддями та засобами вчинення злочину, які використовувались злочинцями в минулому.

Якісно змінилась і озброєна злочинність, яка становить загрозу інтересам суспільства і держави. Можливість застосування зброї масового знищення в кримінальних цілях вже є реальністю.

Це обумовлює необхідність дослідження та класифікації знярядь та засобів вчинення злочину з метою встановлення їх впливу на суспільну небезпечність діяння.

Зняряддя та засоби вчинення злочину є складовими елементами при формуванні таких інститутів Загальної частини КК України, як незакінчений злочин та співучасть у злочині.

Зняряддя та засоби відносяться до фактичних обставин злочину, що відображає їх роль при реалізації об'єктивної сторони низки складів злочину передбачених Особливою частиною КК України.

Необхідність включення знярядь та засобів до диспозицій відповідних кримінально-правових норм обумовлюється тією обставиною, що їх використання при вчиненні злочину істото підвищує його суспільну небезпечність.

Важливою видається і необхідність визначення понять знарядь та засобів вчинення злочину, які традиційно розглядаються наукою кримінального права як єдине поняття.

Таким чином, врахування знарядь та засобів вчинення злочину, аналіз їх особливостей мають істотне значення в процесі кваліфікації діяння, в тому числі – при розмежуванні злочинів, і, як наслідок, для правильного застосування кримінального закону.

Дослідження питань кваліфікації діяння за ознаками знарядь та засобів вчинення злочину буде сприяти підвищенню ефективності застосування кримінально-правових норм.

В юридичній літературі проблемі знарядь та засобів вчинення злочину, увага приділяється лише попутно, в контексті розгляду загальних питань об'єктивної сторони складу злочину (М. Д. Дурманов, М. Й. Коржанський, В. М. Кудрявцев, М. І. Ковальов, В. Б. Малінін, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. Я. Тацій, А. А. Тер-Акопов, Г. В. Тімейко та інші.).

Окремі наукові дослідження знарядь та засобів вчинення злочину були проведені такими зарубіжними науковцями, як В. І. Гуров (1983 р.), О. С. Денисова (2005 р.), В. І. Сахаров (1991 р.).

Все це обумовлює необхідність сучасного комплексного наукового дослідження знарядь та засобів вчинення злочину.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959) Тема роботи затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 26 грудня 2014 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вирішення питань, пов'язаних з регламентацією в кримінальному законі і практичним застосуванням кримінально-правових норм, в яких передбачено використання знарядь та засобів вчинення злочину.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- визначити місце знарядь та засобів вчинення злочину в системі ознак об'єктивної сторони складу злочину;
- сформулювати кримінально-правове визначення знарядь та засобів вчинення злочину, та визначити ті їх властивості, які мають безпосереднє кримінально-правове значення;
- встановити критерії розмежування знарядь і засобів вчинення злочину між собою;
- розробити науково-обґрунтовані, та практично значущі класифікації знарядь та засобів вчинення злочину;
- відмежувати знаряддя та засоби вчинення злочину від предмета злочину;
- розкрити співвідношення знарядь та засобів вчинення злочину зі способом вчинення

злочину іншими факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину;

- визначити вплив місця та обстановки вчинення злочину на вибір особою знарядь та/або засобів вчинення злочину;

- з'ясувати вплив знарядь та засобів вчинення злочину на кваліфікацію злочину у випадках коли вони передбачені як обов'язкові або кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки складу злочину.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку з використанням знарядь та засобів при вчиненні злочину.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика знарядь та засобів вчинення злочину.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Зокрема, філософський (діалектичний) метод використовувався при вивченні правової природи знарядь та засобів вчинення злочину; історико-правовий – при дослідженні основних тенденцій розвитку наукової думки про знаряддя та засоби вчинення злочину в доктрині кримінального права та законодавстві; догматичний – при з'ясуванні змісту приписів, які містяться в кримінальному законодавстві та використовуються у правовій доктрині щодо знарядь та засобів вчинення злочину; формально-логічний – при формулюванні понять знаряддя та засоби вчинення злочину і здійсненні їх класифікації; логіко-нормативний – при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного КК України; статистичний – при узагальненні судової практики.

Теоретичну основу дисертації склали наукові праці із загальної теорії права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права, криміналістики, а також філософсько-методологічна література, енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, КК України, КПК України, інші нормативно-правові акти України.

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали постанов Пленуму Верховного Суду України; правові висновки Верховного Суду України з питань неоднакового застосування одних і тих самих норм КК України; матеріали опублікованої судової практики (2001-2017 р. р.); вироки, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень за 2012-2017 р. р.) щодо кримінально-правового значення знарядь та засобів вчинення злочину.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у дисертації сформульовані теоретично обґрунтовані і практично значущі висновки щодо знарядь та засобів вчинення злочину як самостійної ознаки об'єктивної сторони складу злочину.

До найбільш важливих результатів, які відображають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, належать такі положення:

уперше:

- виявлено, що знаряддя та засоби вчинення злочину вивчаються різними науками – кримінальним правом, кримінальним процесуальним правом, кримінологією, криміналістикою, що свідчить про наявність самостійного інтересу для кожної науки;

- доведено, що знаряддя та засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими поняттями. Вони є самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину;

- обґрунтовано, що знаряддя і засоби вчинення злочину слід розмежовувати за такими критеріями: а) властивостями, які використовуються для досягнення злочинного результату; б) характером використання; в) контрольованість свідомістю і волею суб'єкта;

- запропоновано визначення «знаряддя вчинення злочину», під яким слід розуміти предмети матеріального світу, що використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину та/або для спричинення фізичної шкоди, які повністю знаходяться під контролем свідомості і волі особи, що їх використовує для безпосереднього вчинення діяння, зменшуючи кількість зусиль або шляхом концентрації сили;

- визначено поняття «засоби вчинення злочину» - це різноманітні речовини, предмети, гази та інше, хімічні (отрута), фізичні (електричний струм, радіація), біологічні (інфекційні хвороби) та інші, властивості яких використовуються в процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його реалізації і полегшення процесу його виконання і не знаходяться під повним контролем свідомості і волі суб'єкта;

удосконалено:

- позицію про те, що головна властивість знарядь та/або засобів вчинення злочину, яка визначає їх кримінально-правове значення, полягає у їх впливі на суспільну небезпечність злочину, вчиненого з їх використанням;

- положення про відмежування знарядь та засобів вчинення злочину від предмета злочину та критерії такого відмежування;

- пропозиції про необхідність загальних та спеціальних класифікацій знарядь та засобів вчинення злочину за різними критеріями;

набули подальшого розвитку:

- твердження про те, що знаряддя та засоби вчинення злочину знаходяться в певному взаємозв'язку зі способом вчинення злочину, однак не поглинаються ним і не є його складовою частиною;

- підхід, згідно з яким на вибір особою при вчиненні злочину тих чи інших знарядь та/або засобів вчинення злочину об'єктивно можуть впливати місце та обстановка вчинення злочину;

- позиція, що знаряддя та/або засоби вчинення злочину можуть мати значення обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину або виступати в якості кваліфікуючої (особливо

кваліфікуючої) ознаки.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення, висновки та рекомендації, висловлені в дисертації, можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальшої розробки в межах вчення про склад злочину, уявлень про знаряддя та засоби вчинення злочину та їх кримінально-правове значення; правотворчій діяльності – при внесенні змін та доповнень до КК України з метою подальшого вдосконалення його положень, що стосуються кримінально-правового значення знарядь та засобів вчинення злочину; правозастосовній діяльності – як рекомендації судовій практиці щодо кваліфікації діянь, вчинених з використанням знарядь та/або засобів; навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права, підготовці відповідних розділів підручників, навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів до КК України, а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів; правовиховній діяльності – при проведенні роботи з підвищення рівня правової освіти, професійної правосвідомості та кваліфікації суддів і працівників органів охорони правопорядку та населення загалом.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, теоретичні висновки і практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р.); «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 1-2 березня 2019 р.); «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 8-9 березня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли своє відображення у 8 наукових працях, а саме 5 наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України та виданнях інших держав, а також у тезах 3 наукових доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація структурно складається з вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 173 сторінок, з яких основного тексту - 154 сторінок, список використаних джерел (175 найменувань) – на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, встановлюються його мета, завдання, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються об'єкт,

предмет і методи дослідження, вказується наукова новизна, теоретичне і практичне значення результатів дослідження та їх апробація.

Розділ 1 «Поняття знарядь та засобів вчинення злочину, їх класифікація» складається з двох підрозділів і висновків до нього.

У підрозділі 1.1 «Поняття знарядь та засобів вчинення злочину в кримінальному праві» досліджено знаряддя та засоби вчинення злочину, як самостійні кримінально-правові поняття, з'ясовано їх етимологічний зміст.

Терміни «знаряддя» та «засоби» вчинення злочину часто використовуються у кримінальному, кримінальному процесуальному законодавстві, а також у криміналістиці та кримінології.

У науці кримінального права визначенню понять «знаряддя» та «засоби» вчинення злочину не приділялось належної уваги. Типово вони розглядаються як єдине поняття. В дореволюційній літературі знаряддям та засобам вчинення злочину приділялась незначна увага, їх досліджували як ідентичні поняття або, як одну із характеристик способу вчинення злочину. В радянський період, окремі автори, використовуючи ці поняття, вкладали в них різний зміст. Водночас в теорії кримінального права, криміналістиці не розроблені критерії, які б надали можливість розмежувати ці поняття. Слід констатувати, що знаряддя вчинення злочину і засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими поняттями.

У роботі доведено необґрунтованість ототожнення знарядь і засобів, наведені аргументи щодо необхідності дослідження знарядь і засобів вчинення злочину як самостійних кримінально-правових понять.

На підставі аналізу існуючих в теорії кримінального права позицій і результатів, які отримані в процесі цього наукового дослідження, пропонуються такі критерії розмежування знарядь та засобів вчинення злочину:

1. Властивості, що використовуються для досягнення злочинного результату: а) знаряддя вчинення злочину – це предмети матеріального світу, що використовуються безпосередньо для вчинення злочинної дії і призводить до зменшення кількості витрачених фізичних зусиль та/або допомагає концентрації сили; б) засоби вчинення злочину – речовини, предмети, явища, природні властивості яких (хімічні – отрута, газ; фізичні – електричний струм, радіація; біологічні – інфекційні хвороби; тощо) використовуються для вчинення злочину.

2. Характер використання: а) знаряддя вчинення злочину використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину або на потерпілого для спричинення фізичної шкоди і застосовуються для безпосереднього вчинення злочинного діяння; б) засоби вчинення злочину використовуються для впливу на об'єкт злочину і його складові елементи, що сприяє досягненню злочинного результату.

3. Підконтрольність волі суб'єкта: а) використання знарядь злочину здійснюється під повним контролем свідомості і волі суб'єкта протягом процесу вчинення злочину; б) використання засобів вчинення злочину суб'єктом тільки «приводяться в дію», у подальшому процес впливу на об'єкти матеріального світу відбуваються поза контролем волі суб'єкта.

З урахуванням наведених вище критеріїв запропоновано визначення знарядь та засобів вчинення злочину як самостійних кримінально-правових понять.

Знаряддя вчинення злочину - це предмети матеріального світу, що використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину та/або для спричинення фізичної шкоди, які повністю знаходяться під контролем свідомості і волі особи, що їх використовує для безпосереднього вчинення діяння, зменшуючи кількість зусиль або шляхом концентрації сили.

Засоби вчинення злочину- це різноманітні речовини, предмети, гази та інше, хімічні (отрута), фізичні (електричний струм, радіація), біологічні (інфекційні хвороби) та інші, властивості яких використовуються в процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його реалізації і полегшення процесу його виконання і не знаходяться під повним контролем свідомості і волі суб'єкта. Суб'єкт лише включає їх в процес вчинення злочину, а сам вплив на об'єкти матеріального світу відбувається поза вольовим контролем особи.

Знаряддя та засоби вчинення злочину є складовими елементами при формуванні таких інститутів Загальної частини КК України, як незакінчений злочин та співучасть у злочині. Вони відносяться до фактичних обставин злочину, що відображає їх роль при реалізації об'єктивної сторони низки складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

Включення знарядь та/або засобів до диспозицій відповідних кримінально-правових норм, обумовлюється тією обставиною, що їх використання при вчиненні злочину істотно підвищує його суспільну небезпечність.

Підрозділ 2.1 «Теоретичні засади класифікації знарядь та засобів вчинення злочину та їх класифікація» присвячений визначенню основних принципів і критеріїв побудови науково обґрунтованої класифікації знарядь та засобів вчинення злочину. Класифікація відображає всі суттєві зв'язки і взаємовідносини, що мають значення не лише для теорії, але й практичної діяльності.

В основу класифікації покладені єдині, базові критерії, що притаманні всім видам знарядь та засобів вчинення злочину. Це надає можливість побудови багаторівневої системи, що відповідає ряду класифікацій залежно від їх групових ознак, що визначає їх специфіку та відносну самостійність. Такий підхід надає можливість побудувати систему, що складається із двох підвидів: 1) загальні класифікації знарядь і засобів вчинення злочину; 2) спеціальні класифікації окремих видів знарядь та засобів вчинення злочину.

Класифікаційний процес побудований за принципом аналізу досліджуваного явища від

загального до часткового. На підставі цього правила виділені такі види загальних класифікацій: 1) залежно від поширеності кримінального використання; 2) залежно від енергетичних характеристик; 3) залежно від походження; 4) залежно від віднесення до поняття «зброя».

Загальні класифікації побудовані відповідно до логічних правил переходу від поняття, що має більший об'єм до поняття з меншим об'ємом, що характеризує підмножини, групи та інші одиниці, які аналізуються в якості елементів поділюваного поняття і обрання належного критерію поділу, надають можливість розробити систему спеціальних класифікацій окремих видів зброя і окремих видів засобів вчинення злочину.

Спеціальні класифікації зброя і засобів вчинення злочину є систематизацією їх окремих видів з урахуванням характеристик, що відображають їх специфіку як самостійного об'єкта дослідження, обраних у якості критеріїв поділу.

Зброя вчинення злочину поділяються на: 1) зброю; 2) предмети, що використовуються як зброя; 3) предмети пристосовані для спричинення тілесних ушкоджень.

Значна увага приділена класифікації зброї, оскільки такий вид зброя вчинення злочину є найбільш поширеним і законодавець надає йому особливе значення при побудові диспозицій статей Особливої частини КК України. Поняття «зброя» є обов'язковою ознакою низки складів злочинів. Даний вид зброя передбачений як в основних, так і в кваліфікованих складах злочинів. Зброя виокремлюється законодавцем як особливий вид зброя, використання якого суттєво підвищує суспільну небезпечність злочинного діяння внаслідок його вражаючих властивостей. Кількість злочинних посягань, вчинюваних саме з використанням різних видів зброї особливо з початком подій на сході України постійно збільшується.

Увага приділена і розмежуванню зброї з предметами, що використовуються у якості зброї. Не слід визнавати предметами, що використовуються як зброя спонтанно підібрані на місці події речі, які в силу своїх господарсько-побутових та інших фізичних властивостей не володіють властивостями зброї і які не можуть бути перетворені для зазначених цілей методом пристосування, переобладнання, переробки, проте інколи застосовуються при вчиненні насильницьких злочинів.

Необґрунтованим видається порівнювання предметів спеціально пристосованих для спричинення шкоди здоров'ю потерпілого до зброї. Вони не пристосовуються, а лише безпосередньо використовуються для спричинення шкоди. Використання зброї і предметів, що використовуються в якості зброї означає використання цих зброя вчинення злочину відповідно до їх функціонального призначення, що означає експлуатацію злочинцем тих властивостей, якими вони наділені.

Проаналізовані і класифікації окремих видів засобів вчинення злочину. Засоби вчинення злочину відрізняються від зброя вчинення злочину тим, що різні речовини, предмети, гази

тощо, хімічні, фізичні, біологічні та інші, властивості яких використовуються суб'єктом в процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов для вчинення злочину, полегшують процес його вчинення, не піддаються повному контролю волі особи, а лише включаються суб'єктом у злочинну діяльність, а сам процес впливу на об'єкти матеріального світу відбувається поза контролем волі суб'єкта. В статтях Особливої частини КК передбачені такі їх види засобів вчинення злочину: підроблені документи, вибухові речовини, хімічні речовини, радіоактивні речовини, гази. Проведена класифікація речовин залежно від їх основних властивостей впливу: 1) вибухові речовини; 2) отруйні речовини; 3) радіоактивні речовини.

Документи як засоби вчинення злочину класифіковані за різними критеріями: залежно від способу виконання; юридичної природи; сфери використання.

Засобом вчинення злочину слід визнавати і енергію. В залежності властивостей різних видів енергії та її здатності реалізувати об'єктивну сторону злочину можна виділити: 1) електричну енергію; 2) ядерну енергію; 3) теплову енергію; 4) енергію вибуху.

Розділ 2 «Співвідношення знарядь та засобів вчинення злочину з іншими факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину та предметом злочину» складається з трьох підрозділів і висновку до нього.

У підрозділі 2.1 «Відмежування знарядь та засобів вчинення злочину від предмета злочину» розглядаються доктринальні уявлення про предмет злочину в межах необхідних для відмежування предмета злочину від знарядь і засобів вчинення злочину.

Вказане привело до висновку про те, що за своїм функціональним призначенням одна й та сама річ не може одночасно бути предметом злочину і знаряддям або засобом вчинення злочину. Те, що використовується лише як інструмент впливу, є знаряддям або засобом вчинення злочину. У випадку, коли річ відіграє пасивну роль, тобто піддається впливу, а суспільно небезпечне діяння вчиняється лише у зв'язку або стосовно цієї речі, то вона є предметом злочину. Знаряддя і засоби вчинення злочину впливають при посяганні не безпосередньо на суспільні відносини, як на об'єкт злочину, а на їх конкретні матеріальні вираження, або на людину як носія відносин, що охороняються кримінально-правовими нормами.

Відмінності знарядь та засобів вчинення злочину та предмета злочину впливають на з'ясування змісту (тлумачення) цих та інших ознак елементів складу конкретного злочину, визначають особливості їх законодавчої регламентації та кримінально-правове значення.

Співвідношення (взаємозв'язок та відмінності) знарядь та засобів вчинення злочину і предмета злочину обумовлює механізм спричинення шкоди об'єкту складу злочину, що впливає на застосування кримінально-правових норм та інститутів (кваліфікацію злочину, призначення покарання, застосування інших заходів кримінально-правового характеру).

У підрозділі 2.2 «Співвідношення знарядь та засобів вчинення злочину зі способом

вчинення злочину» приділена увага відмежуванню знарядь і засобів вчинення злочину від способу вчинення злочину. Знаряддя та засоби вчинення злочину є самостійними ознаками, що характеризують об'єктивну сторону складу злочину, які необхідно відмежовувати від злочинного діяння (дії чи бездіяльності).

У науковій літературі домінуючою є позиція про те, що обрання способу вчинення злочину безпосередньо пов'язано зі знаряддями та засобами вчинення злочину. На сторінках спеціальної літератури зустрічається твердження про не самостійність знарядь та засобів вчинення злочину.

Очевидно, що знаряддя та засоби вчинення злочину знаходяться у тісному взаємозв'язку зі способом вчинення злочинного діяння та існують в якості його факультативних ознак, але це не виключає їх самостійного значення. Спосіб вчинення злочину, знаряддя і засоби вчинення злочину є самостійними характеристиками об'єктивної сторони складу злочину, між якими існує відповідний взаємозв'язок.

Знаряддя та засоби вчинення злочину мають самостійне кримінально-правове значення і в залежності від свого місця знаходження в конструкції складу злочину здійснюють суттєвий вплив на кваліфікацію злочину. У зв'язку з цим, знаряддя та засоби вчинення злочину мають таке значення: а) існують як конструктивні ознаки простого складу злочину; б) утворюють кваліфікований склад злочину; в) здійснюють вплив на призначення покарання.

У підрозділі 2.3 «Вплив місця та обстановки вчинення злочину на вибір знарядь та/або засобів вчинення злочину» досліджено вплив місця вчинення злочину і обстановки вчинення злочину на обрання злочинцем знарядь та засобів вчинення злочину.

Місце вчинення злочину, будучи обов'язковою ознакою об'єктивної сторони окремих складів злочинів, може обумовлювати обрання суб'єктом відповідного знаряддя та засобу вчинення злочину, що перетворює злочин у склад з кваліфікованими ознаками.

Обстановка вчинення злочину, як певне середовище, зовнішнє оточення, ситуація може обумовлювати характер суспільно небезпечного діяння, а також знаряддя та засоби його вчинення. У конкретному випадку поєднання обстановки і знарядь та засобів вчинення злочину забезпечує якісно новий рівень суспільної небезпечності вчиненого злочину.

Однак, наведені ознаки фатально не зумовлюють їх вибір, але у сукупності з метою, мотивом та іншими обставинами вчинення злочину, місце і обстановка здійснюють вплив на обрання знарядь і засобів вчинення злочину.

Розділ 3 «Кримінально-правове значення знарядь та засобів вчинення злочину» включає в себе два підрозділи і висновки до нього.

Підрозділ 3.1 «Знаряддя та засоби вчинення злочину як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину» присвячений дослідженню знарядь і засобів вчинення злочину, що передбачені як обов'язкові в основному складі злочину і впливають на кваліфікацію. У підрозділі

надається коротка характеристика поняття кваліфікації злочину.

У КК України передбачено зняття та засоби вчинення злочину як обов'язкову ознаку, наприклад, в складах злочину, передбачених ст.ст.257, 258. Очевидно, що особлива увага приділена аналізу ознаки озброєності. В умовах росту організованої, у тому числі озброєної злочинності, все більшу актуальність отримує проблема боротьби із бандитизмом, тероризмом та іншими злочинами, що вчиняються з використанням зброї як найбільш суспільно небезпечними і поширеними проявами злочинності, що характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю.

Дискусійним є питання впливу на кваліфікацію використання боєприпасів. Боєприпаси – це предмети озброєння і металоспорядження, що призначені для ураження цілі і містять розривний, металевий, піротехнічний заряди або їх поєднання. Включення боєприпасів у перелік «небезпечних предметів» зумовлено тим, що в їх склад входять вибухові речовини. Боєприпаси не є зброєю, але їх властивості мають важливе значення для кваліфікації.

Боєприпаси є приналежністю до вогнепальної зброї, без них неможливо її використання. Самостійно боєприпаси не можуть визнаватися зняттями або ж засобами вчинення злочину, оскільки вони без допомоги ззовні використовуватися не можуть.

Предмети, не здатні до само вибуху стають зброєю, будучи включеними в різного роду вибухові пристрої, що складаються із боєприпасів і спеціального механізму, конструктивно призначені для здійснення вибуху при відповідних зовнішніх умовах.

Вибухові речовини без використання спеціальних механізмів можуть бути тільки засобами вчинення злочину. Оскільки суб'єкт використовує їх властивість до само вибуху при сприятливих умовах, проте він не здатний контролювати процес впливу на предмети матеріального світу. Особа може лише включити їх в злочинну діяльність.

Безсумнівно, що для кваліфікації і визнання ознаки озброєності достатньо наявності будь-якого виду зброї хоча б у одного із суб'єктів. Враховуючи особливі вражаючі властивості зброї у власному сенсі слова, безумовно, найбільшу небезпеку становлять діяння, вчиненні злочинцями, які озброєні зброєю підвищеної вражаючої потужності.

У підрозділі 3.2 «Зняття та засоби вчинення злочину як ознака кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів» досліджено вплив зняття і засобів вчинення злочину на кваліфікацію, тобто випадки перетворення за їх допомогою основного складу злочину в кваліфікований (особливо кваліфікований). У КК України передбачено значну кількість таких складів злочинів. Серед них: ч.2 ст.146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»; ч.2 ст.163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»; ч.2 ст.248 «Незаконне полювання»; ч.4 ст.296 «Хуліганство»; ч.2 ст.365 «Перевищення влади або службових

повноважень працівником правоохоронного органу»; ч.2 ст.393 «Втеча з місць позбавлення волі або з-під варти»; ч.2 ст.404 «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків»; ч.4 ст.405 «Погроза або насильство щодо начальника»; ч.3 ст.406 «Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості» та інші.

Окрема увага приділена впливу використання при вчиненні злочину зброї масового знищення ст.439 КК України «Застосування зброї масового знищення».

Аналіз понять окремих видів зброї масового знищення дозволяє прийти до висновку, що неможливо віднести її до знарядь або засобів вчинення злочину. Зброя масового знищення – це комплексне явище, що включає в себе об'єкти, що є як засобами вчинення злочину (біологічні, хімічні речовини), так і знаряддями, коли боєприпаси доставляються до цілі за допомогою засобів їх доставки, що є необхідною частиною цих конструкцій (ядерні боєприпаси, бомби, ракети). Слід враховувати, що зброя масового знищення має наведену вище специфіку. У зв'язку з цим, визначення зброї масового знищення лише через термін знаряддя не буде відображати його специфіку, слід розглядати його як комплексне явище, що об'єднує ознаки знарядь і засобів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні наукових результатів у виді наукових висновків щодо понять знаряддя та засоби вчинення злочину, їх класифікації та кримінально-правового значення. Проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Знаряддя та засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими поняттями. Вони є самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину.

2. Знаряддя вчинення злочину - це предмети матеріального світу, що використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину та/або для спричинення фізичної шкоди, які повністю знаходяться під контролем свідомості і волі особи, що їх використовує для безпосереднього вчинення діяння, зменшуючи кількість зусиль або шляхом концентрації сили.

3. Засоби вчинення злочину - це різноманітні речовини, предмети, гази та інше, хімічні (отрута), фізичні (електричний струм, радіація), біологічні (інфекційні хвороби) та інші, властивості яких використовуються в процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його реалізації і полегшення процесу його виконання і не знаходяться під повним контролем свідомості і волі суб'єкта. Суб'єкт лише включає їх в процес вчинення злочину, а сам вплив на об'єкти матеріального світу відбувається поза вольовим контролем особи.

4. Знаряддя і засоби вчинення злочину слід розмежовувати за такими критеріями:

а) властивостями, які використовуються для досягнення злочинного результату; б) характером використання; в) контрольованість свідомістю і волею суб'єкта.

5. При вчиненні злочинного посягання вони впливають не безпосередньо на об'єкт злочину, а на конкретне матеріальне вираження цих суспільних відносин: предмети матеріального світу або на людину як суб'єкта, носія цих суспільних відносин, що знаходяться під охороною кримінального закону.

6. В основу класифікації знарядь та засобів вчинення злочину на види можуть бути покладені різні критерії. На підставі цього правила, виділені такі види загальних класифікацій: 1) залежно від поширеності кримінального використання; 2) залежно від енергетичних характеристик; 3) залежно від походження; 4) залежно від віднесення до поняття «зброя».

Спеціальні класифікації знарядь і засобів вчинення злочину є систематизацією їх окремих видів з урахуванням характеристик, що відображають їх специфіку як самостійного об'єкта дослідження, обраних у якості критеріїв поділу. Знаряддя вчинення злочину поділяються на: 1) зброю; 2) предмети, що використовуються як зброя; 3) предмети пристосовані для спричинення тілесних ушкоджень. Значна увага приділена класифікації зброї, оскільки такий вид знарядь вчинення злочину є найбільш поширеним і законодавець надає йому особливе значення при побудові диспозицій статей Особливої частини КК України. Передбачені в статтях Особливої частини КК України засоби вчинення злочину класифіковані на такі види: підроблені документи, вибухові речовини, хімічні речовини, радіоактивні речовини, гази.

7. Знаряддя та засоби вчинення злочину слід відмежовувати від предмета злочину. Знаряддя та засоби вчинення злочину знаходяться в певному взаємозв'язку зі способом вчинення злочину, однак не поглинаються ним і не є його складовою частиною. На вибір особою при вчиненні злочину тих чи інших знарядь та/або засобів вчинення злочину об'єктивно можуть впливати місце та обстановка вчинення злочину.

8. Знаряддя та/або засоби вчинення злочину, які безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК України, або однозначно випливають з її змісту, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину, яка має значення для кваліфікації. Крім того, знаряддя та/або засоби вчинення злочину можуть відігравати роль кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак відповідного складу злочину.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину: поняття та значення. *Наук. Вісн. Херсонського державного ун-ту*. 2016. Вип. 6. Т. 3. С. 88-90.

2. Тельпіс М. В. Теоретичні засади класифікації знарядь і засобів вчинення злочину. *Наук. Вісн. Ужгородського національного ун-ту*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 95-100.

3. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину. *Наук. Вісн. Ужгородського національного ун-ту*. 2018. Вип. 53. Т. 2. С. 82-87.

4. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину як ознака кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів. *Visegradjournalonhumanrights*. 2018. № 6/1. С. 184-189.

5. Тельпіс М. В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Право і суспільство*. 2019. № 3/2. С. 194-200.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Тельпіс М. В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Верховенство права та правова держава: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*(м. Ужгород, 16-17 жовт. 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 197-199.

2. Тельпіс М. В. Вплив обстановки вчинення злочину на вибір засобів та знарядь вчинення злочину. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 1-2 бер. 2019 р.). Дніпро: Громадська організація «Правовий світ», 2019. С. 106-109.

3. Тельпіс М. В. Вплив місця вчинення злочину на вибір засобів та знарядь вчинення злочину. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 8-9 бер. 2019 р.). Одеса: Громадська організація «Причорноморська фундація права». 2019. С. 98-102.

АНОТАЦІЯ

Тельпіс М. В. Кримінально-правова характеристика знарядь та засобів вчинення злочину. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2019.

Робота присвячена комплексному дослідженню знарядь та засобів вчинення злочину, які є самостійними кримінально-правовими поняттями і самостійною ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Встановлено, що знаряддя вчинення злочину - це предмети матеріального світу, що використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину та/або для спричинення фізичної

шкоди, які повністю знаходяться під контролем свідомості і волі особи, що їх використовує для безпосереднього вчинення діяння зменшуючи кількість зусиль, або концентруючи силу.

Засоби вчинення злочину - це різноманітні речовини, предмети, гази та інше, хімічні (отрута), фізичні (електричний струм, радіація), біологічні (інфекційні хвороби) та інше, властивості яких використовуються в процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його реалізації і полегшення процесу його виконання і не знаходяться під повним контролем свідомості і волі суб'єкта.

Знаряддя і засоби вчинення злочину слід розмежовувати між собою за властивостями, які використовуються для досягнення злочинного результату та характером їх використання, а також контрольованістю свідомістю і волею суб'єкта.

Знаряддя та засоби вчинення злочину знаходяться в певному взаємозв'язку зі способом вчинення злочину, однак не є його складовою частиною. На вибір особою при вчиненні злочину тих чи інших знарядь та/або засобів вчинення злочину об'єктивно впливають місце та обстановка вчинення злочину.

В основу класифікації знарядь та засобів вчинення злочину на види можуть бути покладені різні критерії, зокрема енергетичні властивості, походження. Класифікації знарядь та засобів вчинення злочину дають можливість визначити їх правове значення при конструюванні конкретних кримінально-правових норм.

Знаряддя та/або засоби вчинення злочину, які безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК України, або однозначно випливають з її змісту є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину, яка має значення для кваліфікації. Крім того, знаряддя та/або засоби вчинення злочину можуть відігравати роль кваліфікуючих ознак відповідного складу злочину.

Ключові слова: знаряддя вчинення злочину, засіб вчинення злочину, об'єктивна сторона складу злочину, факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину.

АННОТАЦІЯ

Тельпис Н. В. Уголовно-правовая характеристика орудий и средств совершения преступления. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. Харьков, 2019.

Работа посвящена комплексному исследованию орудий и средств совершения преступления,

которые являются самостоятельными уголовно-правовыми понятиями и самостоятельным признаком объективной стороны состава преступления.

Установлено, что орудия совершения преступления это предметы материального мира, которые используются для разрушительного влияния на предмет преступления и/или причинения физического вреда, которые полностью находятся под контролем сознания и воли лица их использующего для непосредственного совершения деяния, уменьшая количество усилий или концентрируя силу.

Средства совершения преступления это разнообразные вещества, предметы, газы и другое, химические (яды), физические (электрический ток, радиация), биологические (инфекционные болезни) и другое, свойства которых используются в процессе совершения преступления для создания благоприятных условий его реализации и облегчают процесс его совершения и не находятся под полным контролем сознания и воли субъекта.

Орудия и средства совершения преступления следует разграничивать между собой по свойствам, которые используются для достижения преступного результата и характером их использования, а также подконтрольностью сознанию и воле субъекта.

Орудия и средства совершения преступления находятся в определенной взаимосвязи со способом совершения преступления, но не являются его составной частью. На выбор лицом при совершении преступления тех или иных орудий и/или средств совершения преступления объективно влияют место и обстановка совершения преступления.

В основу классификации орудий и средств совершения преступления на виды могут быть положены различные критерии, в частности энергетические свойства, происхождение. Классификации орудий и средств совершения преступления дают возможность определить их правовое значение при конструировании конкретных уголовно-правовых норм.

Орудия и/или средства совершения преступления, непосредственно указанные в диспозиции статьи Особенной части УК Украины, или однозначно вытекают из ее содержания, являются обязательным признаком объективной стороны соответствующего состава преступления, который имеет значение для квалификации. Кроме того, орудия и /или средства совершения преступления могут играть роль квалифицирующих признаков соответствующего состава преступления.

Ключевые слова: орудие совершения преступления, средство совершения преступления, объективная сторона состава преступления, факультативный признак объективной стороны состава преступления.

SUMMARY

M. V. Telpis Criminal law characteristics of tools and means of committing a crime. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.08 “Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law”- Yaroslav Mudry National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2019.

The work is devoted to the complex research of tools and means of committing a crime, which are independent criminal law concepts and an independent feature of the objective side of the crime.

It is established that the tools of committing a crime are objects of the material world used for the destructive effect of a crime and / or for causing physical harm, which are completely under the control of the mind and will of the person using them for direct commission of the act by reducing the amount of effort or concentrating force.

Means of committing a crime are various substances, objects, gases and other, chemical (poison), physical (electric current, radiation), biological (infectious diseases), etc. whose properties are used in the process of committing a crime to create favorable conditions for its realization and facilitate the process its implementation and are not under the full control of the realization and willpower of the subject. A person only involves them in the process of committing a crime, and the impact on the objects of the material world is outside the willful control of the subject.

The tools and means of committing the crime should be distinguished between the properties used to achieve the criminal result and the nature of their use, as well as the controlled realization and willpower of the subject.

When committing a criminal encroachment, the tools and means do not directly affect the object of the crime, but the specific material expression of these social relations: the objects of the material world or the person, as the bearer of these public relations, which are protected by the criminal law.

The tools and means of committing the crime are in a certain relationship with the method of committing the crime, but are not absorbed by it and are not part of it. The choice of a person when committing a crime of one or another of the tools and / or means of committing a crime is objectively influenced by the location and the situation of the crime. The instruments and means of committing the crime should be distinguished from the object of the crime.

The classification of tools and means of committing a crime for types may be based on various criteria, including energy properties, origin. The classifications of tools and means of committing a crime make it possible to determine their legal significance when designing specific criminal rules.

Instruments and / or means of committing a crime that are directly stated in the disposition of an article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, or clearly follow from its content, are a

mandatory feature of the objective side of the relevant crime, which is relevant for qualification. In addition, the tools and / or means of committing the crime may play the role of qualifying attributes of the relevant crime.

Keywords: tool of committing crime, mean of committing crime, objective side of crime, optional feature of objective side of crime.

Підписано до друку 04.11.2019 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № ____

Друкарня Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77